

**Оқушыларға және ата-аналарға арналған
ішкі тәртіптік
ЕРЕЖЕСІ**

I. Оқушы тәртібі туралы жалпы ереже

1. Оқушылар сабаққа 10-15 минут ерте келуі міндетті.
2. Сабаққа оқушы ҚР Білім және Ғылым министрінің 26-бұйрығына сәйкес ұлдар — классикалық үлгідегі қара немесе қою көк шалбар, костюм, ақ көйлек, қыздар – қара немесе қою көк юбка, ақ кофта киюге міндетті.
3. Сыртқы киімін мектеп киім ілігішіне тапсырады.
4. Сыныпта сынып жетекшісі тарапынан бекітілген орынға ғана отырып, өтілетін сабаққа қатысты оқу құралдарын даярлайды.
5. Мектепке және мектеп ауласына адам денсаулығы мен өміріне қауіпті заттар, жарылғыш немесе тез тұтанғыш заттар алып кіруге қатаң тыйым салынады. Әкелген жағдайда, оқушы әкімшілік жауапкершілікке тартылып, профилактикалық есепке алынады.
6. Мектеп бағдарламасына сәйкес берілген үй тапсырмаларын күнделікке толтыруға және орындауға міндетті.
7. Сабаққа қатысты барлық қажетті оқу және жазу құралдарын әкелуге міндетті.
8. Сабақ уақытында мұғалімдердің рұқсатынсыз мектеп ауласынан тыс жерлерге шығуға, өзге де іс-шараларға қатысуға болмайды.
9. Бастауыш сынып оқушыларын мектептен сабақ уақытында немесе сабақ аяқталғаннан кейін үйге тек ата-аналары мен заңды өкілдері алып кетуі міндетті.
10. Оқушы ата-анасы мен заңды өкілінің мектеп директорының атына жазған өтініш негіздемесі бойынша сабақтан босатылады.
11. Оқушыға сабақ уақытында үйге немесе өз учаскесі емханасынан профилактикалық тексеруге баруға ата-анасы немесе заңды өкілінің жауапкершілігі негізінде босатылады.
12. Оқушыға қалалық, облыстық, республикалық түрлі спорттық, мәдени іс-шараларға қатысуға және сабақтан босатылуға мектеп директорының бұйрығы бойынша рұқсат етіледі. Бұйрық аясында балалардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігіне жауапты педагог қызметкер бекітіледі.
13. Оқушы мектеп ауласы мен ішінен бөгде біреулердің заттарын тауып алса тез арада мектеп әкімшілігіне немесе кезекші мұғалімге тапсыруға міндетті.
14. Оқушы сабақтан қалған күндеріне дәрігер анықтамасын, ата-анасының немесе заңды өкілінің түсініктеме хатын алып келуге міндетті.
15. Оқушыларға сабақтан дәлелді себепсіз қалуға қатаң тыйым салынады. Оқушыға үш күннен артық сабаққа дәлелді немесе дәлелсіз себеппен сабаққа келмегені үшін сынып жетекшісі тарапынан анықтамалық құжат толтырылып, мектеп әкімшілігіне тапсырылады. Дәлелсіз себеппен сабаққа келмеген оқушы профилактикалық есепке алынып, ата-анасы немесе заңды өкілінен түсініктеме алынады.
16. Оқушылар мектепте, көпшілік мәдени орындарда үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетіп, әдептілік танытуы тиіс.
17. Оқушылар мектеп мүлкіне, өзінің және өзгелердің жеке мүлкіне ұқыптылықпен қарайды.
18. Оқушыға бөгде біреулердің заттарын қарауға, рұқсатсыз алуға, ұрлауға қатаң тыйым салынады. Біреудің жеке мүлкін ұрлағаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылып, профилактикалық есепке алынады.
19. Оқушы мектепте, қоғамдық ортада, түрлі тәрбиелік, сыныптан тыс іс-шараларда өзін әдепті және мәдениетті, тәртіпті ұстауы тиіс.
20. Оқушыға өзін мектеп ішінде діни сипаттағы киімдер киюге, діниэкстремистік көріністе насихат жұмыстарын жүргізуге, құқықбұзушылыққа бейім әрекеттерге баруға және ұйымдастыруға қатаң тыйым салынады. Атап көрсетілген көріністер орын алған жағдайда, әкімшілік жауапкершілікке тартылып, профилактикалық есепке алынады.

21. Мектеп ғимаратында «қоңырау/жауап/смс» функциялары бар мобильді құрылғыларды қоспағанда, интернет модульдермен, фото-бейнекамералармен жабдықталған мобильді құрылғыларды (ұялы телефондар, планшеттер, смарт сағаттар және соған ұқсас басқа да құрылғылар) пайдалануға тыйым салынады (оқу үдерісіне пайдалануға қажеттілік туындаған жағдайдан басқа);
22. Ата-аналарға және бөгде адамдарға сабақ уақытында мектеп ғимаратына кіруге болмайды (*сырттан келген қонақтар кезекші вахтаға тіркеліп, рұқсат алып кіреді*).

II. Оқушылардың сабақ уақытындағы тәртібі

1. Сыныпқа мұғалім кіргенде оқушылар орнынан тұрып құрмет көрсетеді. Мұғалім амандасып болғаннан кейін және оның рұқсатымен орындарына отырады. Сондай-ақ, сабақ уақытында өзге де үлкен кісілер кірсе, орнынан тұрып құрмет көрсетеді.
2. Әрбір мұғалім өз сабағы мен оқушылармен қарым-қатынас тәртібін Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы мен мектеп жарғысына сәйкес ұйымдастырады.
3. Сабақ уақытында шулауға, өзін және сыныптас достарын сабақтан алаңдатуға, сабаққа қатыссыз іс-әрекеттермен (мобильді телефонмен, айпад, наушник т.б заттармен ойнауға, әңгімелесу, күлу) айналысуға тыйым салынады.
4. Сабақ уақытында сыртқа тек мұғалімнің рұқсаты бойынша ғана шығады.
5. Оқушы сабақ уақытында мұғалімге сұрақ қойғысы немесе қойылған сұраққа жауап айтқысы келсе қолын көтереді.
6. Әр оқушы өз орнының санитарлық жағдайын сақтайды. Сынып бөлмесіне қағаз, сағыз т.б. түрлі заттардың қалдықтарын тастауға болмайды.
7. Оқушы сабақ уақытында мұғалімнің сабақ процесіне қатысты талабын орындауға міндетті.
8. Оқушы мұғалімге қойылған сұрақ пен тапсырмаларға қатысты өз ойы мен пікірін, дұрыс жауабын анық айтып, сабаққа қатысты түрлі оқу көрнеліктерін қолдана білуі тиіс.
9. Дене шынықтыру сабағына оқушылар спорттық формалар мен спорттық аяқ киімдер киеді. Мұғалімнің рұқсатынсыз оқушылар спорт залдан шыға алмайды. Денешынықтыру сабағынан босатылған оқушылар спорт залда отыруға міндетті.
10. Дене шынықтыру, еңбек пәнінің мұғалімдері оқушыларды сабақтан қоңырау соғылғанда ғана босатады.
11. Қоңырау соғылған соң мұғалім оқушыларға өз сабағының аяқталғанын хабарлайды. Оқушылар орнынан тұрып, мұғалімнен кейін сыныптан шығады.

III. Оқушылардың қоңырауда, үзілісте және ауысым аралық уақыттағы тәртібі

1. Үзіліс кезіндегі оқушылар міндеті:

- өз партасы мен орындығының тазалығына назар аударуға;
- мұғалімдер мен техникалық қызметкерлердің талабын орындауға;
- мұғалім өтініші бойынша сыныпты келесі сабаққа даярлауға;
- үзіліс кезінде тек өз сыныбының аумағында болуға;
- мұғалімдермен, ата-аналармен, үлкен кісілермен кездескенде амандасып, жол беруге;
- мектеп дәлізінде, баспалдақта оң жақпен жүруге;
- мектеп ішінде жүгірмеуге;
- мұғалімдер бөлмесіне рұқсатсыз кірмеуге;

2. Оқушыларға тыйым салынады:

- пиротехникалық құралдарды, спирттік ішімдіктерді, темекі өнімдерін, улы және есірткі заттарды әкелуге, беруге немесе пайдалануға;;
- Мектепте және оның аумағында темекі шегу ішкі тәртіп ережелерін, санитарлық-гигиеналық нормаларды, өрт қауіпсіздігін өрескел бұзу болып табылады, бұл жасөспірім мен оның ата-анасына әкімшілік жаза қолдануға әкеп соғады;
- Спирттік ішімдіктерді ішкені және есірткі заттарын пайдаланғаны үшін оқушы наркологтың есебіне қойылуы және әкімшілік жазаға тартылуы мүмкін.
- жарылыстар мен өрттерге әкелуі мүмкін кез келген құралдар мен заттарды пайдалануға;;
- мектептегі қоғамдық тәртіпті, мектеп Жарғысын, мектептің ішкі тәртібін, осы ережелерді бұзу
- оқу процесі кезінде мектеп ғимаратында мобильді байланыс құралдарын, плеерлерді, электрондық ойындарды пайдалану;
- басқа оқушыларға және мектептің барлық қызметкерлеріне дөрекі сөздер мен балағат сөздер айтуға;;

- мектепке сабаққа қатысы жоқ заттарды әкелу;
- қарым-қатынасты анықтау үшін физикалық күш қолдану, бопсалау, қорқыту;
- айналасындағыларға, өз өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін кез келген іс-әрекетті жасауға;
- қабырғалар мен жиһаздарға жазу, мектеп жиһаздарын, кабинет жабдықтарын және басқа да мектеп мүліктерін дұрыс пайдаланбау, сызып тастау, сындыру;
- мектеп аумағында және үй-жайда қоқыс тастау, қоқысты тек қоқысқа арналған арнайы ыдыстарға тастау керек;
- дәлізде не сыныпта бірін-бірі итеруге, алысуға, түрлі заттарды қолданып күш көрсетуге;
- баспалдақтармен, терезе саңылауларының жанында және ойынға бейімделмеген басқа жерлерде жүгіру;
- оқушылардың жаппай қозғалу орындарында кептелісті тоқтату, мектеп ішінде босқа жүруге;
- мектептен немесе сабақтан өз еркімен кету;
- сынып журналын, кабинеттердің кілттерін алу, сыныптарда жабылу, өз еркімен терезелерді ашу;
- ұйым әкімшілігінің рұқсатынсыз кабинеттен, зертханалардан және басқа да үй-жайлардан мүкәммал, жабдық шығаруға;
- сыртқы киіммен, лас аяқ киіммен, бас киіммен жүру.
- **ер балаларға шаш өсіруге, әр түрлі түске бояуға, мектеп оқушысына тән емес стильде шаш үлгісін қоюға, әр түрлі зергерлік бұйымдар тағуға;**
- **қыз балаларға шаштарын жаюға, әр түрлі түске бояуға, түрлі зергерлік бұйымдарды тағуға, тырнақтарын шектен тыс өсіріп, бояуға;**
- мектеп ішінде босқа жүруге;— мектеп ғимараты мен ауласында темекі шегуге;
- сабақ аяқталғаннан кейін мектеп ішінде немесе ауласында босқа жүруге;

3. **Сыныптағы кезекшісінің міндеті:**

- қоңырау кезінде сыныпта болуға;
- сынып тазалығын қадағалауға;
- сыныпты келесі сабаққа даярлау үшін пән мұғаліміне көмектесуге;

4. **Үзіліс кезіндегі кезекші оқушылардың міндеттері.**

- Кезекшіліктің басталуы сағат 7.40-да және сабақ кестесіне сәйкес сабақ аяқталғанға дейін.
- Ауысымдағы кезекшілер стендтердің, гүлдердің және басқа да жабдықтардың сақталуын, мектептің ішкі тәртібінің сақталуын қадағалауға міндетті.
- Кезекшілік кезінде рекреациялардағы тазалық пен тәртіпті қадағалау.
- Барлық бұзушылықтар туралы дереу сынып жетекшісіне хабарлау.
- Кезекші оқушылар кезекшілікті кезекші мұғалімге тапсырады.
- Бір аптаға кезекшілік туралы есеп дайындау.

5. **Асханадағы оқушылар міндеті:**

1. Тамақтанар алдында қолыңызды мұқият жуыңыз.
2. Асханада сатып алынған тамақ пен сусындарды тек асханада ішуге рұқсат етіледі. Асханадан кез-келген тамақты алуға тыйым салынады.
3. Таңғы ас пен түскі ас кезінде кезекке тұру.
4. Тамақтанғаннан кейін үстеліңізді тазалаңыз.
5. Асханаға сыртқы киіммен кіруге тыйым салынады.
6. Мәдени әрекет етіңіз, жүгірмеңіз, шу шығармаңыз, басқаларды алаңдатпаңыз.
7. Қауіпсіздік ережелерін сақтаңыз.
8. асхана қызметшілері мен мұғалімдердің талабын орындауға;
9. сабаққа кіруге соғылған қоңыраудан кейін асханада болмауына;
10. тамақ ішіп болғаннан кейін өз ыдыстарын жинауға;

6. **Оқушылардың қоғамдық орындардағы мінез-құлық ережелері**

Балалар мен жасөспірімдер міндетті:

- қоғамдық орындарда – көшелерде, аулаларда, саябақтарда, мәдениет үйлерінде, клубтарда, стадиондарда, мұз айдындарында, спорт алаңдарында қоғамдық тәртіпті, Көше қозғалысының ережелерін қатаң сақтау;

- қоғамдық орындарға барған кезде оқушы өзін абыроймен, қарапайым және мәдени тұрғыда ұстайды. Ол айналасындағылардың алдында өзін, отбасын, өзінің білім беру мекемесін, өзімен бірге іс-шараға қатысатын мұғалімді білдіретінін, концерт кезінде орындықтағы көршісімен сөйлесуге, ұялы телефонмен сөйлесуге, шу шығаруға тыйым салатынын есіне алады. Жақсы мінез-құлықты сақтау керек және айналаңыздағы адамдарға кедергі жасамау керек. Орындау кезінде кету өте әдепсіз. Зал бойынша жүруге тыйым салынады.
- үлкендермен сыпайы болуға, егде жастағы адамдарға, мүгедектер мен кішкентай балаларға мұқият болуға, қажеттілігіне қарай көмек көрсетуге міндетті;
- мемлекеттік және қоғамдық мүлікке ұқыпты қарайды;
- қоғамдық орындарда және көшелерде тазалық сақтауға міндетті;
- сыныптастар мен достарды лайықсыз әрекеттерден аулақ ұстаныңыз.

7. Балалар мен жасөспірімдерді сағаттық шектеу:

- балалар мен жасөспірімдердің үлкендердің еріп жүруінсіз көшеде 21.00 сағатқа дейін жүруіне рұқсат етіледі.
- балалар мен жасөспірімдерге ойын-сауық орындарына баруға сағат 20.00-ге дейін рұқсат етіледі.

8. Білім алушыларды ұйымдағы белсенді өмірлік ұстанымға ынталандыру мақсатында білім алушыларды көтермелеу қолданылады.

Оқу ұйымдары мыналарға ынталандырылады:

жақсы оқу үлгерімі, үлгілі тәртібі және мектеп өміріне белсенді қатысуы;

Оқушылар келесі ынталандыруларды алады:

- алғыс жариялау,
- грамоталармен марапаттау,
- мақтау қағазымен немесе грамотамен марапаттау,
- ата-аналардың Алғыс хатымен марапаттау.

Көтермелеулер мектеп директорының бұйрығымен жарияланады, барлық ұжымға жеткізіледі және оқушының жеке ісіне енгізіледі.:

- оқудағы үздік және жақсы жетістіктер;
- * зияткерлік-шығармашылық байқаулар мен спорттық жарыстарға қатысу және жеңіске жету;
- * мектеп пен ауылдың игілігі үшін қоғамдық пайдалы қызмет және ерікті еңбек;
- * игі істер.

9. Тәртіптік бұзушылықтар

Мектептегі оқушылардың мінез-құлық ережелерін бұзатын әрекеттер тәртіптік бұзушылықтар болып саналады.

Тәртіпті өрескел бұзу деп ауыр зардаптарға әкеп соқтырған немесе іс жүзінде әкелуі мүмкін деп танылады:

- оқушылардың, қызметкерлердің немесе мектепке келушілердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіру;
- мектеп мүлкіне, оқушылардың, қызметкерлердің немесе мектеп келушілерінің мүлкіне зиян келтіру;
- мектеп жұмысының бұзылуы.

Осы ережелерді орындау оқушыларды тәртіпке келтіреді және сапалы білім алуға ықпал етеді және денсаулықты сақтайды.

Осы Ережені бұзудың барлық жағдайлары туралы сынып жетекшісі хабарлама арқылы сол күні оқушының ата-анасының назарына жеткізуге міндетті.

Осы Қағидалар мектеп ғимаратындағы және аумағындағы барлық оқушыларға сабақ уақытында да, сабақтан тыс уақытта да қолданылады.

10. Осы Ережені бұзғаны үшін оқушыларға түрлі тәртіптік жазалау шаралары қолданылуы мүмкін:

- ата-аналарға баласының мінез-құлқы туралы хабарлау;
- ата-аналарды қоршаған ортаға зиянды мінез-құлықтың жолын кесу туралы шешім қабылдау үшін мектепке шақыру;
- сөгіс жариялау, оның ішінде оқушының жеке ісіне енгізу;
- материалдық залалды ата-аналар қаражаты есебінен өтеу;

- оқушыны және оның ата-анасын педагогикалық кеңеске, әкімшілік кеңеске, алдын алу жөніндегі кеңеске шақыру. Қазақстан Республикасының заңдары бұзылған жағдайда оқушылар мен олардың ата-аналары әкімшілік жауапкершілікке тартылуы мүмкін;
- мектепшілік есепке қою (ақпаратты жеке іске енгізе отырып). Бірнеше рет бұзылған жағдайда Әкімшілік әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы мәселені шешу үшін материалды кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға беруге құқылы;
- оқушы жіберген барлық осы Ережені бұзушылықтар туралы ақпаратты сынып жетекшісі оқушының жеке ісіне енгізеді және ол мектеп берген мінездемелерде көрсетілуі мүмкін

IV. Ата-аналарға арналған ережелер.

4.1. Ата-аналар (заңды өкілдер) міндетті:

- Бекітілген оқу және сабақтан тыс сабақ кестесіне сәйкес балалардың сабаққа 10-15 минут бұрын келуін қамтамасыз етуге.
- Баланы мектепке қажетті заттармен, оқу құралдарымен қамтамасыз етуге.
- Баланың мектеп формасын таза, ұқыпты күйде ұстау және баланың сыртқы түрін бақылауға (дене тазалығы, шаш үлгісі, ауыстырылатын аяқ киім).
- Мектептен алыс тұрған жағдайда баланы шығарып салуға және қарсы алуға.
- Бастауыш мектептің ата-аналары мектепке дейін шығарып салуға, мектеп кірер алдында барлық оқу сабақтарын аяқтағаннан кейін балаларды қарсы алуға міндетті.
- Өз баласын оқыту және тәрбиелеу нәтижелерімен танысу мақсатында айына кемінде бір рет ата-аналар жиналысына қатысуға.
- Баланы оқыту мен тәрбиелеуге байланысты мәселелерді шешу үшін сынып жетекшісінің немесе әкімшіліктің шақыруы бойынша мектепке келуге.
- Баланың медициналық тексеруден уақтылы өтуін қамтамасыз етуге.
- Үй тапсырмасын орындауды бақылауға.
- Сынып жетекшісіне немесе әкімшілік мүшелеріне баланың сыныпта болмау себебі, баланың денсаулық жағдайы және құрдастарымен қарым-қатынаста туындайтын жанжалдар туралы уақтылы хабарлауға.
- Серуендеу кезінде баланың іс-әрекетін бақылау және серуендеу режимін сақтауға.
- Балаларды тәрбиелеуге, олардың жалпы білім алуына жауап беруге және олардың жалпы орта білім алуы үшін қажетті жағдайлар жасауға, білім алушылардың сабаққа қатысуын үнемі бақылауға міндетті;
- Мектепке барар жолда және үйге қайтар жолда баланың өмірі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге міндетті;
- Білім алушылардың академиялық қарыздарын (үлгермеуін), сондай-ақ сабақ өткізіп алған уақыттарын жоюды қамтамасыз етуге;
- Баланы оқыту мен тәрбиелеу үшін қажетті құралдармен, оның ішінде спорттық белгіленген формамен (АӘДТ бойынша сабақтарға арналған формамен), ауысымдық аяқ киіммен, еңбекке баулу формасымен қамтамасыз етуге жауапты болу;
- Мектеп директоры бекіткен кестеге сәйкес сынып және жалпы мектептік ата-аналар жиналысына қатысуға, педагогтардың, әкімшіліктің шақыруымен мектепке келуге міндетті;
- Қолданыстағы заңнамамен қарастырылған тәртіпте білім алушылардың мектеп мүлкіне келтірген залалын өтеуге міндеттенеді.;
- Мектеп қызметкерлерінің еңбегі мен құқықтарын құрметтеуге, олардың беделін қолдауға және мектеп қызметкерлерімен амандасуға, мінез-құлық этикасын сақтауға міндетті.
- Қолданыстағы заңнама нормаларын, жарғы және осы Ереже талаптарын орындауға міндетті.
- Бүлінген және жоғалған оқулықтар үшін оқушының ата-анасы материалдық жауапкершілікке тартылады немесе ауыстыруды қамтамасыз етеді;
- баланы 16 жасқа толмаған тұлғаларға беруге және мекемеден алуға құқылы емес. (Қалыптасқан жағдайларға байланысты жағдайларда баланы ата-анасының (заңды өкілінің) қолхаты (өтініші) негізінде басқа адамдарға беруге рұқсат етіледі).

4.2. Ата-аналардың (заңды өкілдердің) құқығы бар:

- балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау;
- ҚР қолданыстағы заңнамасына және мектеп Жарғысына сәйкес мектепті басқаруға қатысу;
- мектеп Жарғысымен және білім беру үдерісін ұйымдастыруды регламенттейтін басқа да құқық белгілейтін және нормативтік құжаттармен, оның ішінде осы Қағидалармен танысуға;
- білім беру процесінің барысымен және мазмұнымен танысу,

білім алушылардың;

- мектеп ұсынатын қосымша білім беру қызметтерінің түрлерін таңдау;
- мектеп директорының атына жазылған өтінішке сәйкес (оқытушылардың келісімімен) сабақтарда және басқа да оқу және оқудан тыс іс-шараларға қатысуға;;
- мектеп жарғысының және осы Ереже талаптарының орындалуын талап етуге.

4.3. Ата – аналарға тыйым салынады:

- Оқу сабақтары кезінде мектепте жүруге және сабақ кезінде мұғалім мен баланы алаңдатуға (төтенше жағдайларды қоспағанда).
- Мектеп педагог қызметкерлерінің оқу үдерісіне қатысы жоқ іс-әрекеттерін, сондай-ақ мектеп қызметкерлерінің жеке өмірін балалармен талқылауға.
- Дауыс көтеруге, айқайлауға, ұрсысуға, оқушылар мен педагог қызметкерлерді қорлауға.
- Мұғалімдермен туындаған даулы жағдайларды балалардың қатысуымен талдауға және мәселелі сұрақтарды шешуге.
- Мектептің жұмыс тәртібін, санитарлық-гигиеналық режимді бұзуға.
- Мектепке мас күйінде келуге, темекі шегуге және оның аумағында есірткі және токсикологиялық құралдарды пайдалануға, жала жабуға.
- Мектеп мүлкіне зиян келтіруге.
- Екі жақтың ата–аналарымен педагогтардың қатысуынсыз балалардың дауларын талдауға.

V. Қорытынды ереже

1. Ереже мектептің оқу-тәрбие процесіне қатысты барлық іс-шаралар уақытында қолданылады және жүзеге асырылады.
2. Ереже педагогикалық кеңесте қаралып, мектеп директорының бұйрығына сәйкес қолданысқа енеді. Сыныптағы әр оқушы осы ережемен танысуға және орындауға міндетті.

Мектептің ішкі тәртібінің осы үлгілік қағидаларының қолданылу мерзімі шектелмеген, жаңа үлгілік қағидалар бекітілгенге дейін қолданылады.